

JEGYZET

- (1) 1938-ban jelent meg első ízben, a budapesti Exodus kiadásában. 1993-ban hasonmás kiadásban a Csökmei-kör jelentette meg.
- (2) *Simoncsics Péter*: Egy magyar nyelvtan a 30-as évekből. In: A magyar nyelv grammatikája. A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának előadásai. Nyelvtudományi Értekezések 104. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 695-705. p.)
- (3) Vö. *Simoncsics Péter* i.m. 701. p.

MÁTHÉ DÉNES

Paradigmák paradoxonai

Mostanában egyre-másra jelennek meg olyan könyvek, amelyek válogatást nyújtanak a fordulat előtt vagy körül illetve közvetlen utána keletkezett, a múlt rendszertől függetlenül, netán azzal szembeszálló, mindenesetre kritikus írásokból. Példa erre Mislivetz Ferenc nemrég megjelent, zsebkönyv nagyságú kötete is. Az előszót író Vitányi Iván utal a szerző következetességére, szemlélete megőrzésére, azaz régebbi és újabb írásait összehasonlítva nem kellett hitet és világnézetet cserélnie.

Bármennyire fontosnak tűnik is az elszaporodott „Wendehals”-ok világában mércéül alkalmazni a következetes, kritikus hozzáállást, a kötet tartalmát vizsgálva sokkal inkább mérvadó a vallott nézetek és feltárt meglátások hitelessége, és az, hogy mennyire bizonyulnak időtállóknak a pillanatnyi helyzeteket tükröző „szemlélődések”. Ha az említett két szempontot tartjuk szem előtt, rögvést megállapítható, hogy bizony Mislivetz Ferenc is „fejlődésen” ment át, igaz nem alapfelfogásától elkenyaráodva, hanem a politikai-társadalmi térképen való tájékozódását és tájékozottságát tekintve. Mielőtt közelebbről vennénk szemügyre ezt a kérdést, szóvá kell tenni azt a hiányérzetet, amely az egyes tanulmányok publikálásának vagy elfekvésének tényét illeti. Jó tájékoztatást nyújt ugyan a keletkezés idejének megadása, ellenben – ha netán már megjelent írásokat foglal össze a jelen kötet – nem ártana összevetni a korábbi szövegeket a mostaniakkal, mennyiben áll fenn a változatlan utánnyomás, vagy pedig helyenként belenyúlt a szerző korábbi szövegeibe? Válasz híján marad a gyanakvó kérdés.

Igen, maradandóság, kiforrottság oldaláról szemlélődve megállapítható, hogy az 1985-ben írt „Esszé a nacionalizmusról” minden körületekintése ellenére is vázlat csupán a megadott témáról, különösen, ha annak I. fejezetét, a történelmi perspektívát akarjuk értékelni. Őszintén szólva annak a feltolakodó kérdésnek az eldöntése sem könnyű, hogy Mislivetz Ferenc netán járatlan lenne ebben a témában, vagy pedig bizonyos tájékozódású nyugati, főként amerikai-angol szerzőkre való támaszkodása éppenséggel dicsekvésként fogható fel? Netán politikailag minősíthető, hogy már a nyolcvanas évek elején szovjet szerzők helyett nyugatiakat részesített előnyben?

A jogos bizalmatlanság rögzítésén túl meg kell említeni Mislivetz könyve gondolatbeli egyenetlenségeit, főként abból a megfontolásból, az egyes tanulmányok vajon mennyire szolgálgják a témával kapcsolatos tájékozódást, vagy éppenséggel fontosabb volt a kötet alakítás miatt beválasztásuk, habár időközben túlhaladott rajtuk az idő?

A nyolcvanas évek végére Mislivetz mint megfigyelő, s a kibontakozó ellenzéki mozgalmak résztvevője, nemcsak a szemtanú közvetlen benyomásai, hanem leszűrődő megfigyelései alapján a kibontakozó új helyzetet körültekintő, óvatos, ugyanakkor a későbbi fejleményekről írt növekvő kétkedésével összevetve kimondottan bizakodó hangvételével a politikai-társadalmi elmozdulások megbízható ismerőjeként, egyúttal kitűnő elmezőként jellemezhető. Annak ellenére, hogy a dolgok természetéből fakadóan az

egyreszűrűokról szerzett ismeretei különbözűek, egyes megfogalmazásai a precíz elemzésen túlmenűen napjainkig helytállóak olyannyira, hogy kimondottan ide kívánkzik egyik másik látteleet értűű megltátásának idézése. Látteleet: Kelet-Közűp-Eurűpa sérűlései című esszejűnéek (1988) A civil társadalom elhűzűdű kibontakozása című fejezetűben felhűvja a figyelmet arra, hogy „az értűűeket megfogalmazű [...] elit réteg összetűvesztű magút a potenciális civil társadalommal, [...] s nem veszi észre, hogy a társadalom döntű hánvada jobbk eseten közűbűbű, a rosszabbkban éppen egy ellenkezű elűjelű, agresszűvebb, militánsabb ideológűű vall magűűnek”. Még figyelemreműltűbű további kűvetkeztűése: „A társadalmi űnszervezűdűs kezdetű stádűumaiban ez az alapvetűűen értűűelműsűgi elit-magatartás sűlyűs károkak okozhat azzal, hogy elidegenűti és elszigeteli egymástól a potenciális szűűvetsűgeseket mielőtt céljukat elérhűűtek volna.” (51. p.) Szűűntűn a szerzűű megfogalmazásűűs űncelebrálásról beszűűtelűnk, szűűmbűűlumokban elűű, metafőrűkban kifejezűdűű, kűűsűűsűűgekre koncentrálűű megnyűűlvánűűsokról, magatartásformákról. Ugyanezen tanulmányűűnek Magyarorszűűgal foglalkozűű fejezetűben *Vajda Mihályra* hivatkozva (Miszlivetz állításai bizonyításűűa egyűűbkűnt szűűvesen hagyatkozűűk más szerzűű megltátásűűa) félűűnek tartja, „hogy az új alternatív szervezűűdűűs elűűbegek a társadalom feje felett”. Ugyanakkor „nincs valűűdi programjuk”. (85. p.)

Miszlivetz szemlűűlűűdűűsűűnek alakulása szempontjából érdemes kissűű közűűlebb hozni a potenciális olvasűűhoz kűűtetadűű esszejűűt, amely 1989-re datálűűdik. Mintegy invokáció-kűűnt kezűűdűűk A leckűűvel, ami nem más mint a Nyugat hozzűűállása a magyarorszűűgi 1956 és az 1968 csehszlovákűű eseményeihez. A jaltai rendszer nemcsak felvetűű a *Churchill*-(*Roosevelt*)-*Sztálin*-félűű megállapodás tarthatatlansűűgűűt, hanem felhűvja a figyelmet a „potenciális konfliktűűs közűűpontokra” is. Ide sorolja az akkor még két Németorszűűgi, Lengyelorszűűgi, és mint új kandidátűűsokat Magyarorszűűgi és Csehszlovákűűt. A német kűűrdűűs tárgyalásánál beűűri *Wolfgang Schűűubele* volt belűűgyminiszter állásfoglalásűűal, a lengyel helyzetel kapcsolatban meg úgy látja, hogy Lengyelorszűűgi a továbbiakban inkább a hűűd mint az elűűretelt szűűvjet bástya szerepűűt fogja majd betűűlteni; a lengyel pűűda „valűűsűűnűűleg változatlanul nagy hatást fog gyakorolni Kelet-Közűp-Eurűűpára, és hozzűűjárul Nyugat-Eurűűpa újraorientálűűdűűsűűhoz is.” (97. p.) Közűűp-Eurűűpáról szűűlvá *Konrad Gyűűrgyűűre* hivatkozűűk, majd a fentebb emlűűtűűt értűűlemben folytatja: „...sokszűű azok, akik a demokracűűaért szállnak síkra, magűűk sem tudják, nem tudhatják pontosan, mi az, amiért harcolnak.” (99. p.) A Pán-eurűűpai antant című fejezet tanűűlsűűga: egy fűűggetlen, demilitarizált Eurűűpa képes lehet elvágni a fegyverkezűűs embertelen spiráljűűt; az Enyhűűlűűs alulról nézete pedig így összegűűdűűk: az Eurűűpai Polgárok Gyűűlekezete, a civil társadalmak, vagy inkább csűűríák mozgalmai között nűűvekvűű szolidaritás, a határokak átűűszelűű egyűűttműűködűűs igűűnye és eredményei nem lebecűűlűűdűűű műűdűűn járűűlnak hozzűű a jaltai rend űűrvűűnytelűűnűűsűűhez. (104. p.) Kűűrűűltekintűű űűrvűűlűűsűűben Miszlivetz hangsűűlyűűsan utal a Nyugatról jűűvűű fekezőkűűre (*H. Kissinger*, nyugat-német szűűciáldemokrata párt – mint pűűldák a sok közűűl), megjegyezve: a szűűvjetolűűgűűsok és stratégűűi szakértűűk többsűűge még mindig a hidegháborűűs paradigmában gondolkozűűk (106. p.); feltárva azonban a *tűűrtűűnelmi pillanatot* kűűvetkeztűűesűű nagyon is felelűűssűűgteljesen hangzik: „A demokratikus újra-rendezűűdűűs újta nyilvánvalűűan hosszűű és bonyolult lesz.” „A pillanat törtűűnelmi. Tűűrtűűnelmi hűűba volna elszalasztani.” (108. p.)

A sűűrűűtűűt uralűűsok és űűdűűzetek nyilvánvalűűan világitják meg Miszlivetznek a lehetsűűges felműűrűűsűűt célűű határait. 1991 márcűűsűűban írűűt elemzűűse, 1989 befejezetlen forradalmi – a nemzetállam alkony? című esszejűűben a Nyugatról jűűvűű „visszhang” emberi szintűűjűűg leszűűll, szűűntűű cinikus értűűlmezűűst adva azon szakértűűk tanácsalansűűgűűnek, akiknek a hidegháborűűt igazi eleműűk, az új helyzetben viszont egyszerűen feleslegesnek űűrűzik magűűkat. Ha tehát figyelembe vesszűűk a változűűsok kiszűűmíthatalansűűgűűt, sűűt, egyenesen azt a tűűnyűűt, hogy a szűűvjet bűűrodalom és rendszer űűsszeolűűsa nem tervszűűrűűen és idűűzűűtűűtűűn kűűvetkeztűűt be, nem tehet senki szemrehányást a szerzűűűnek „tűűkűűletlensűűgeiért”. Miszlivetz – mint szűűű volt rűűla – mindamellűűt annyira űűvatos, hogy nem állíthatűű rűűla, alapvetűűűen félűűreismert, vagy egyáltalán nem ismert fel csűűríájukban kibontakozűű jelensűűgeket. A nacionalizmus veszűűlyűűt pl. kezdettől fogva nem hallgatja el, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy baloldali liberalizmusűűra jellemzűűűen elűűgűű egybemosza az egyes orszűűgűűk újjűűűledűű nemzeti irányzatait, nem úgyelve arra, hogy bárműűlyen antik, XIX. szűű-

zadi köntösben jelentkeznek is, az elmúlt évtizedek önkényesen elfolytott, valójában megoldatlan kérdéseinek felszínre törése áll fenn. Ugyancsak ebben a vonatkozásban nem elégséges globálisan említeni a kisebbségi kérdést, hanem azt is körül kell határolni, tulajdonképpen ki ki ellen lép fel, hiszen az ún. nemzeti államok megteremtésének szándéka eleve ütközik a kisebbségi jogokkal, s ha történetesen a jelenlegi magyar kormány érdekükben szót emel, akkor az nem említhető egy lapon Nagy-Románia vagy Nagy-Szerbia gondolatával (154. p.) A kötet hiányosságai közé tartozik továbbá, hogy a konfliktusközpontok között nem látta meg a délszláv háborúskodást, Németország újraegyesítésének gyors bekövetkezését és az európai integrációra vélhető kihatásait sem „tervezte be”, éppúgy mint a szovjet veszély megszűntének dezintegráló hatását. Az egyoldalúság gyanúja nem kerülhető meg abban a vonatkozásban, hogy érvei alátámasztására jobbára baloldali liberális szerzőket idéz, ellenben még egyoldalúbbá válik, amikor a helyzetelemzésre vonatkozóan csupán a társadalomtudományok művelőire utal. A kritikus észrevételeket talán azzal lehetne lezárni, hogy a fokozatos elbizonytalanodást éreztető két utolsó esszé helyett talán nem ártott volna, ha 1992. „paradigmája” helyett parabolikusan rajzolta volna meg a *Baudelaire-től* kölcsönzött metaforával a „bomlás virágai”-tól eltérően annak kontúrjait, vázolta volna fel tényleges vagy feltételezhető okait (pl. volt ellenzéki szolidaritás szétesése).

Annak ellenére, hogy Miszlivetz bizonyos jelenségeket nem vélt felfedezni, vagy éppenséggel elemzésükre nem vállalkozott, kötete három szempontból figyelemreméltó: 1. bizonyos meglátásai óvatosságuk, kiegyensúlyozottságuk mellett példaértékűek olyannyira, hogy napjaink gyakorlata egyenesben bizonyítja helyességüket. 2. Kortársi feljegyzései forrásul kínálkoznak a történelmi változások jövő tudományos feldolgozásához. 3. Legnagyobb érdeme pedig minden bizonnyal abban állapítható meg, hogy vizsgálódásainak közép-európai keretet adott, kiegészítve a nyugatról jövő befolyásolás kritikus jegyzésével.

Miszlivetz Ferenc: A lehetséges határainak újrafogalmazása. Nacionalizmus és civil társadalom Kelet-Közép-Európában 1989 előtt és után. Pesti Szalon Könyvkiadó és Savaria University Press, Budapest-Szombathely, 1993. 230 p.

DEÁK ERNŐ

A „Jelcin-dosszié” és ami hiányzott belőle

Méltán váltott ki nagy érdeklődést az év elején közzétett „Jelcin-dosszié” és a vele szinte egyidejűleg megjelent „Hiányzó lapok 1956 történetéből”. Ami egy-két éve még elképzelhetetlen lett volna: az orosz elnök maga adta át az '56-os szovjet katonai intervenció legfontosabb dokumentumait, s ezzel zöld utat nyitott a kutatásnak ebben az egészen addig szigorúan titkos témakörben. Hiszen még a reformokat megindító Gorbacsov-éra sem volt képes igazán revideálni a korábbi szovjet álláspontot.

Csak nemrég „titoktalanították” azt a párthatározatot, amellyel a Központi Bizottság 1990 novemberében engedélyt adott három saját munkatársának, hogy „megismerkedhessenek a KB irattárának azon anyagaival, melyek a szovjet csapatok magyarországi bevetésének elhatározásával és az 1956-os magyarországi krízis más aspektusaival kapcsolatosak” – no nem azért, hogy feltárják az igazságot, hanem hogy „megfelelő választ” adhassanak a magyar parlamentnek az intervenció elítélésére vonatkozó kérésére, ami láthatólag még akkor is felháborította az orosz pártvezetést. Belátva, hogy a ki-